

DŮSTOJNOST ČLOVĚKA PODLE GIOVANNIHO PIKA DELLA MIRANDOLA – INSPIRACE PRO PRÁVO

Olga Rosenkranzová*

Abstrakt: *Renesanční italský filozof Giovanni Pico della Mirandola¹ sepsal Oratio de dignitate hominis (Řeč o důstojnosti člověka) v návaznosti na obhajobu heretických tezí. V dosavadním právním myšlení se na tento spis odkazuje, protože Pico zdůrazňuje svobodu člověka určovat sebe sama, což je charakteristickým rysem důstojnosti člověka. Pikovo východisko je (hereticky) metafyzické a kosmologické, a proto je sporné, do jaké míry je Pikův koncept využitelný pro právo. Člověk je bez pevné určené podoby a teprve se utváří. Lidská důstojnost není předem určena a podmíněna pouhým lidským bytím, je až následkem volby a činnosti (sebeutváření) člověka jako cíl života. Přesto důstojnost u Pika spočívá také právě ve volbě samé, ve svobodě volby jako potence a jako výzva k lidství.*

Klíčová slova: *lidská důstojnost, svoboda, rovnost, metafyzika v právu, princip proporcionality*

ÚVOD

„O čem nelze mluvit, o tom se musí mlčet.“

Ludwig Wittgenstein²

V současné době je lidská důstojnost diskursivní pojem, podobně jako samotná koncepce lidských práv.³ Nejenže se zpochybňuje metafyzický základ a legitimita lidských práv,⁴ ale dokonce kromě mrtvého boha zaznívají hlasy, že i lidská práva, včetně lidské důstojnosti, jsou iluzorní a fakticky dnes slouží jako mocenský prostředek.⁵ A taková

* Mgr. Olga Rosenkranzová, Ph.D., katedra teorie práva a právních dějin Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. E-mail: olga.rosenkranzova@upol.cz.

¹ Jméno Giovanni Pico della Mirandola se v češtině skloňuje převážně s „k“ jako Pikův, Pika atd., přičemž della Mirandola se již neskloňuje, protože vyjadřuje místní původ.

² Teze příspěvku byly ústně předneseny během mezinárodní vědecké konference *Olomoucké právnícké dny* pořádané Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci ve dnech 19.–20. 5. 2016 v rámci teoretické sekce „právo a hodnoty“. Děkuji anonymním recenzentům za cenné připomínky a náměty, které jsem se snažila většinou zapracovat. Výjimkou je třeba *cultura anima* Samuela Pufendorfa. Právě tato připomínka mne vedla k další otázce, kdo další navazoval na Pikovy ideje, obzvlášť v právní filozofii? Kde lze nalézt obdobné paralely? Kdy a u koho došlo k určitému rozmělnění lidské důstojnosti z hlubokého metafyzického pojetí do roviny důstojnosti jako hodnoty lidského jednání? Tento článek primárně není zaměřen na zodpovězení těchto otázek. Chtěla bych se jim však později věnovat. Dále také děkuji za konzultace dílčích otázek Tomáši Sobkovi, Tomáši Nejeschlebovi a Janu Herůfkovi.

³ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. 1922. Praha: Svoboda, 1993. Citován poslední citát. K nalezení zde: <<https://www.esf.kfi.zcu.cz/logika/opory/flf/prezentace/wittg.pdf>>.

⁴ SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016; k lidské důstojnosti srovnej zejména s. 239–243. HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016. Zdůvodnění lidské důstojnosti se věnuje hlavně na s. 113–119 a na Pikovu *Řeč o důstojnosti člověka* odkazuje na s. 112. Hapla zjednodušeně shrnuje na s. 119, že se příklání k tomu, že lidská důstojnost by neměla hrát dominantní roli a spíše by měla být poměřována jako jedna z vícera důležitých hodnot.

⁵ PREUSS, Ondřej. *Demokratický právní stát tesaný do pískovce. Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, roč. XXIV, č. 3, s. 365–376. Na s. 375 Preuss cituje Pereze Zagorina (ZAGORIN, Perez. *Hobbes and the law of nature*. Princeton: Princeton University Press, 2009, s. 21): „Přestože v současném světě existuje silné a vášnivé přesvědčení sdílené mnoha běžnými lidmi, politickými aktivisty, intelektuály různého druhu a rozmanitými filozofy, že každá lidská bytost je vybavena vrozenými právy, jejichž respektování je morálně závazné pro všechny osoby,

názorová pozice je pak jen hozenou rukavicí pro vyvážení. Co by mělo být v matrixu práva opravdovější než právě přirozená, lidská práva,⁶ jako je třeba právo na život, rovnost a lidská důstojnost?

Diskurs o lidské důstojnosti obsahuje mimo jiné spornou otázku povahy lidské důstojnosti jako práva, nebo jako principu⁷ a s tím spojenou problematikou aplikace testů proporcionality v případě relativního pojetí důstojnosti jako právního principu, jak o tom pojednává Robert Alexy.⁸ Alexy vychází při definování lidské důstojnosti z Pikova konceptu⁹ a aplikuje jej na osobnost člověka.

Proč mne zaujal Pico? Protože jsem chtěla ověřit, jak Alexy zachází s Pikovým pojetím, a více zjistit, jaké skutečně je Pikovo pojetí, na které se běžně odkazuje. Přitažlivost tomtu tématu přidal předpoklad, že Giovanni Pico della Mirandola je oblíben v hermetických, rosekruciánských a podobných kruzích nejen pro svá kabalistická a orientální východiska. Přestože se o těchto myšlenkových prouděch, které jsou součástí evropské kulturní tradice, hovoří v obecné filozofii, nezaznamenala jsem, že by se tak dělo v právní filozofii. Domnívám se, že by to mohlo být přínosné pro současný diskurs o metafyzice lidských práv, protože tato tradice staví na individuálním, racionálním a zkušenostním pojetí víry budované svobodně a s upřímnou snahou o stržení dogmat a jakýchkoliv projevů krystalizace.

Tento příspěvek vzniká předně v reakci na Alexyho¹⁰ pojednání o lidské důstojnosti v souvislosti s testem proporcionality a v něčem navazuje na práce Sobka¹¹ a Haply¹². Účelem příspěvku také je poodkrýt tajemství spisku *O důstojnosti člověka* a připomenout renesanční poselství o zázračném stvoření člověka, který je tak obdivuhodný a vznešený, důstojný.

Alexy se přiklání k závěru, že lidská důstojnost v právu je právní princip, který podléhá zvažování v rámci proporcionality. Při definování pojmu lidské důstojnosti v právu

autority a vlády, je pozoruhodným rysem literatury o tomto tématu, že neposkytuje žádný přesvědčivý základ nebo důkaz pro tvrzení, že taková práva skutečně existují.“ Tento příspěvek Preuss představil rovněž na konferenci *Weyrovny dny právní teorie* v červnu 2016, kde zazněly podobné myšlenky také od dalších autorů. Výrazněji se tématem metafyziky lidských práv zabýval KÁČER, Marek. O úloze metafyziky při odůvodňování lidských práv. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, roč. XXIV, č. 3, s. 339–350. A dále ONDŘEJEK, Pavel. Ústavní hodnoty a autonomie vůle v právním jednání v soukromém právu. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, roč. XXIV, č. 3, s. 351–364.

⁶ V tomto článku nebudu řešit rozdílnost pojetí přirozených a lidských práv, a naopak oba pojmy užiji spíše ve shodném smyslu.

⁷ Klasickým dílem k tomuto tématu je zejména: BARAK, Aharon. *Human dignity. The Constitutional Value and the Constitutional Right*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. Barak na s. 3 a 4 rozlišuje lidskou důstojnost jako sociální hodnotu, jako právní (ústavní) hodnotu a jako ústavní právo. Poukazuje na časovou a prostorovou podmíněnost pojetí lidské důstojnosti, proto se přiklání k relativnímu pojetí lidské důstojnosti, která převažuje ve světových ústavách. Absolutní koncepci považuje za disproporční. Na s. 7 uvádí: „Lidská důstojnost chrání fyzickou a tělesnou integritu osoby, její osobní identitu a její základní životní minimum a zajišťuje rovnost mezi lidmi.“ Lidská důstojnost se uplatňuje jak k prosazení práva, tak k limitaci (s. 11). Vágnost pojmu a pojetí umožňuje širokou diskreci (s. 9).

⁸ ALEXY, Robert. Lidská důstojnost a princip proporcionality. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 11, s. 867–878.

⁹ Vycházím předně z díla *Oratio Ioannis Pici Mirandulae Concordiae comitis (De dignitate hominis)*. In: Giovanni Pico della Mirandola. *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2005.

¹⁰ ALEXY, Robert. Lidská důstojnost a princip proporcionality. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 11, s. 867–878.

¹¹ SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016.

¹² HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, 2016.

nepopírá potřebu definovat pojem důstojnosti také mimo právo a vychází kromě pojetí Immanuela Kanta z pojetí důstojnosti Giovanniho Pika della Mirandola. Právě Pikovo pojetí je cenné pro akcentaci svobody člověka v důstojnosti, pro mimořádnou schopnost člověka utvářet sebe sama oproti zvířatům a jiným nízkým tvorům. Současně Pico apeluje, abychom však my lidé nepodléhali vlastní nízkosti a směřovali se k vysokým cílům poslání člověka jako tvora božího stvoření, abychom neupadali a nežili na úrovni zvířat. Právě v této svobodě člověka rozhodovat se a utvářet svůj život spatřuje Pico jeho důstojnost a hodnotu bytí.

Snažila jsem se zodpovědět otázku, komu všemu náleží důstojnost podle Pika, zda všem lidem, nebo jen některým? Dále jsem sledovala vztah důstojnosti a svobody a rovnosti lidí, čím je důstojnost determinována v Pikově pojetí a co je u něho zdrojem důstojnosti člověka. Tato hlediska považuji za relevantní pro využití Pikova konceptu v právu.

1. Z AKTUÁLNÍHO DOMÁCÍHO DISKURSU

Aktuálně je velmi diskutována otázka metafyzického zdroje lidských práv a současně i lidské důstojnosti.¹³ Diskurs o lidských právech a lidské důstojnosti v podstatě má mnoho společných bodů a splývá. Tematicky je tento příspěvek zaměřen speciálně na lidskou důstojnost, důstojnost náležející člověku jako individuui.¹⁴ Mezi klíčové otázky, na které hledáme obecněji odpověď, patří: Co je zdrojem lidské důstojnosti? Jaké je ospravedlnění ochrany lidské důstojnosti právem? Jakou má povahu lidská důstojnost obecně a v právu? Jak se v právu lidská důstojnost aplikuje? Je lidská důstojnost objektivní nebo subjektivní? Aplikuje se jako pravidlo (subjektivní právo), nebo jako princip, hodnota? Má jako subjektivní právo absolutní, nebo relativní charakter? Komu náleží lidská důstojnost?

Sobek píše o lidské důstojnosti v souvislosti s otázkou, co je blahobyt. Uvádí, že na jednotlivce perfekcionismus nahlíží druhovou perspektivou, protože je příslušníkem určitého druhu. „*Člověk se nerodí s plně rozvinutými lidskými schopnostmi, jako progresivní bytost je ale dokáže v průběhu svého života postupně aktivovat a zlepšovat. [...] Každý člověk by měl usilovat o rozvoj těch rysů, které ho činí lidskou bytostí. [...] Lidskou přirozenost lze ztotožňovat s těmi vlastnostmi, které jsou pro lidi esenciální v tom smyslu, že jsou určujícím kritériem, resp. nutnou podmínkou příslušnosti k lidskému druhu.*“¹⁵

Vymezení člověka jeho potenciálem je blízké také Pikovi della Mirandola. Perfekcionismus klade důraz na racionalitu a mnozí z tohoto proudu rovněž na kultivaci lidské racionality. Racionalita je v renesančním myšlení vnímána rozdílně. Poněkud zjednodu-

¹³ Z posledních konferencí lze zmínit například *Weyrový dny právní teorie* v Brně v roce 2015, kdy byla na konferenci sekce o lidské důstojnosti [Viz sborník: VEČEŘA, Miloš – STACHOŇOVÁ, Monika – HAPLA, Martin (eds). *Weyrův den právní teorie. Sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. Dostupné z: <<https://www.law.muni.cz/sborniky/weyr/weyr2015.pdf>>] a dále se tématu věnovala sekce Ústavněprávní hodnoty a metafyzika v roce 2016. Názorově výraznější příspěvky byly publikovány v říjnu 2016 v Časopise pro právní vědu a praxi v č. 3 a cituji je již výše.

¹⁴ Více k pojetí důstojnosti člověka jako individuální bytosti v antice, které převzalo evropské právní myšlení a traduje se dodnes – viz s. 22 a 23 – KYSUČAN, Lubor. Individualita a důstojnost v klasické antice. In: Jan Herúfek a kol. *Pojetí lidské důstojnosti člověka od antiky po současnost*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2015.

¹⁵ SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, cituji ze s. 233, 234 a 235.

šeně mohu na tomto místě uvést, že rozum společně se srdcem člověka bývají nahlíženy jako brány pro božský dotek, což je typické především pro renesanční hermetické chápání vztahu člověka, vesmíru a Boha. Dokladem úzkého sepetí rozumu a Boha je výraz Logos, chápaný nejen jako poměr, řád, ale také jako rozum, smysl.¹⁶

Dále Sobek cituje O'Mahonyho: „*Spojení mezi důstojností a autonomií je zakořeněno v pojmu racionality a v názoru středověkých filozofů, že právě tím, co odděluje lidi od ostatních zvířat, je schopnost rozumu. Díky této schopnosti dokáží lidské bytosti utvářet svou budoucnost a rozhodovat o svém osudu.*“¹⁷

Pikovo pojetí lidské důstojnosti uvádí také Hapla a stručně vystihuje podstatu lidské důstojnosti podle Pika v tom: „*že člověk na rozdíl od všech ostatních živých tvorů disponuje svobodou vůle – může poklesnout ke zvířatům, nebo se povznést k andělům.*“¹⁸ Hapla se ptá, zda pozdější doba přinesla i nějaké s náboženstvím méně spjaté pojetí lidské důstojnosti, které může hrát roli v obhajitelném zdůvodnění lidských práv. Tím je nastíněna skepse k metafyzickému zdůvodnění lidské důstojnosti v současném sekularizovaném postmoderním světě.

Diskurz rozvíjí také Marek Káčer¹⁹ se závěrem, že normu můžeme odůvodnit jen normou.

¹⁶ Ve Wikipedii se definuje *logos* například následovně – viz <<https://cs.wikipedia.org/wiki/Logos>>: „*Slovo, které je pro filosofické uvažování jako stvořené, uvedl do filosofie Hérakleitos z Efesu, který jím patrně mīnil společný řád vesmíru, jež člověk myšlením pouze odhaluje a odkrývá. Všechno se děje podle tohoto logu (zlomek B 1), všechno konáme a myslíme díky účasti na tomto společném logu (B 2). Logos jako společný rozum se tak může postavit proti mýtu, který původně znamenal také vyprávění, a Sókratés staví logos, založený na skutečném poznání, proti účelové řeči (logu) sofistů. Pro Platóna je logos v úzkém vztahu k matematice, která se také nemění, na ničem nezávisí a nepomíjí. Také pro stoiky je logos sjednocující rozumový princip celého Vesmíru, z něhož každá činnost vychází. Jako ‚semínko‘ (logos spermatikos) je přítomen ve všech živých bytostech. Pro Aristotela znamená logos rozumnou řeč, argument nebo důkaz a v tomto smyslu předmět logiky. Logos je tak také hlavní charakteristika člověka, což je ‚živočich, mající logos‘. Tuto důležitou definici přeložil Cicero do latiny jako animal rationale (živočich vybavený rozumem), čímž podstatně ovlivnil celou tradici západního racionalismu. Novověká přírodověda pak místo rationalis začala člověka označovat přívlastkem sapiens (moudrý). V alchymii hraje logos důležitou roli zejména v souvislosti se stoicismem a u novopythagorejců.*“

¹⁷ SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, cituji ze s. 240, z poznámky č. 1614, která odkazuje na práci O'MAHONY, Conor. There is no such thing as a right to dignity. *F CON*. 2012, Vol. 10, No. 2, s. 565. Článek je dostupný rovněž z: <<http://icon.oxfordjournals.org/content/10/2/551.full.pdf>> [ke dni 27. 6. 2016].

¹⁸ HAPLA, Martin. *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2016, cituji ze s. 112 a dále pak ze s. 113–119. Martin Hapla zapracovává do své práce myšlenky provokujícího článku z roku 2008 Stevena Pinkera: PINKER, Steven. The Stupidity of Dignity. In: *New Republic* [online]. Dostupné z: <<https://newrepublic.com/article/64674/the-stupidity-dignity>> (ke dni 27. 6. 2016). V reakci na Pinkerův text vznikl příspěvek KACZOR, Christopher: The importance of dignity. A reply to Steven Pinker. In: *Public Discourse* [online]. 31. 1. 2012. Dostupné z: <<http://www.thepublicdiscourse.com/2012/01/4540/>> [ke dni 27. 6. 2016]. „*The first is that our dignity should be based on who we are, the kind of being that we are, rather than on how we are functioning in the moment. Dignity should be based on our membership in the human family, rather than on any particular performative activity in which we could engage. Our functioning, whether it be understood in terms of our ability to experience pleasure and pain, or our consciousness, or our intelligence, comes in many degrees. If we think that our value as persons is based on a degreed characteristic, an accident in terms of Aristotelian metaphysics, then we cannot secure equal basic dignity and equal basic rights for all persons. We should therefore base our fundamental ethical judgments on the substantial identity of who we are rather than on any accidental degreed quality. Since all human beings are endowed with the same nature, members of the same kind – homo sapiens – they all share equally basic rights and dignity.*“

¹⁹ KÁČER, Marek. O úlohu metafyziky při odůvodňování lidských práv. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, roč. XXIV, č. 3, s. 349 a 350.

2. ALEXYHO RELATIVNÍ POJETÍ LIDSKÉ DŮSTOJNOSTI

Alexy²⁰ se přiklání k relativní koncepci lidské důstojnosti. Lidská důstojnost je podle Alexyho principem, nikoliv pravidlem, a proto se bude poměřovat s dalšími principy. Jako princip lidská důstojnost může limitovat další principy a současně může být limitována. Relativní koncepce lidské důstojnosti prakticky znamená, že důstojnost je poměřována. Oproti tomu staví Alexy koncepci absolutní lidské důstojnosti, která je pravidlem a nepodléhá zvažování v rámci testu proporcionality, protože stojí na vrcholu všech pravidel a má absolutní aplikační přednost. Alexy tedy jde proti většinové německé doktríně o nadnormativní povaze lidské důstojnosti. Alexy relativní koncept zdůvodňuje racionalitou řešení oproti intuitivnímu, a proto iracionálnímu absolutnímu pojetí. Přesto připouští, že lidská důstojnost vždy obsahuje rysy směřující k její absolutizaci.

Alexy se snaží definovat pojem lidské důstojnosti a konstatuje, že pojem je velmi složitý, propojující deskriptivní či empirické prvky s prvky evaluativními či normativními. Přesně uvádí: „*Nejhojněji zmiňovaným deskriptivním prvkem je autonomie, jejíž nejprominentnější formulace pochází od Kanta: Autonomie je tedy základem důstojnosti a každé rozumné přirozenosti*“.²¹ Jelikož lidská důstojnost nespočívá pouze v ochraně autonomie, spojuje Alexy lidskou důstojnost s širší empirickou bází, zejména s pojmem osoby.

Pojem osoby Alexy definuje ve dvojí triádě, kdy je složena z inteligence, citění a vědomí v první triádě. A druhou triádu tvoří pak kognitivní, volní a normativní prvky vědomí, přičemž pro vědomí je podle Alexyho příznačná reflexivita, tedy vědomí sebe sama. Kognitivní reflexivita je pak schopnost sebezpoznání, volní reflexivita je schopnost určovat své jednání, tedy sebeurčení a normativní reflexivita je hodnocení sama sebe z hlediska správnosti.

A právě pokud jde o schopnost člověka sebeurčovat a sebeutvářet, odkazuje Alexy na Pika della Mirandola.

3. JAK ALEXY CITUJE PIKA DELLA MIRANDOLA

Alexy se o Pikovi zmiňuje následovně: „*Je to právě schopnost sebeutváření, již považoval Pico della Mirandola za rozhodující důvod lidské důstojnosti, když označil člověka za sochaře utvářejícího sebe sama (ipsius [...] plastes et fictor)*“.²² Výsledek sebeutváření může být dobrý nebo špatný. Pico stejně tak hovoří o možnosti poklesnutí na úroveň nižší, zvířecí (*bruta degenerace*), jakož i o povznesení k vyššímu, božskému (*in superiora*).²² Osobou podle Alexyho je ten, kdo má všechny výše jmenované atributy. Alexy vyslovuje predikát, že všechny osoby mají lidskou důstojnost. A pro právo predikát posouvá dále, že každé individuum, jež má lidskou důstojnost, má právo být jako osoba bráno vážně. Z toho „být brán vážně“ usuzuje lidské právo. To velice připomíná také Sobkovo: „*Za vznešeným požadavkem, že máme brát práva vážně, nakonec nehledejme nic víc, než politicky a právně rozvinutou koncepci toho, že máme brát vážně druhé lidi*“.²³

²⁰ ALEXY, Robert. Lidská důstojnost a princip proporcionality. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 11, s. 867–878.

²¹ Ibidem, s. 872.

²² Ibidem, s. 873. Je vhodné ještě poznamenat, že Alexy vychází rovněž z Immanuela Kanta a Ronalda Dworkina.

²³ SOBEK, Tomáš. *Právní rozum a morální cit: hodnotové základy právního myšlení*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2016, cituji ze s. 295 *in fine*.

Jestliže se Pico della Mirandola považuje za významného renesančního myslitele, který jako jeden z prvních hlouběji pojednal o lidské důstojnosti, nebylo možné se spokojit s pouhými odkazy na jeho dílo. Dříve než se zaměříme na Pikovu *Řeč o důstojnosti člověka*, považují za významné podat určitý obraz Pika a na něj působících faktorů.

4. GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA – OSOBNOST, DÍLO A VÝCHODISKA JEHO FILOZOFIE

Giovanni Pico della Mirandola se narodil 24. 2. 1463 v severní Itálii, ve šlechtické rodině, a získal titul hraběte z Mirandoly a vévody concordijského, proto byl současně označován jako „kníže svornosti“, *princeps concordiae*. Nejen však pro své jméno, ale především pro filozofické snahy o sjednocení, synkrezí všech dobových filozofických směrů (zejména novoplatonismus a učení Aristotela) a křesťanského náboženství s židovskou mystikou, kabalou a arabskou filozofií (Averroa, Avicenny a al Ghazzálího).²⁴

Pico byl jako druhorozený syn předurčen k duchovní dráze. Na přání matky začal studovat v roce 1477 kanonické právo v Boloni. Po smrti matky po roce studia s právem končí a láká ho literatura a filozofie, kterou rovněž studuje v Padově. Ve filozofii navazuje v Itálii na staršího Marsilia Ficina, jehož v mnohém předčil. Jak moc silný je Ficinův vliv, je poněkud sporné.²⁵ Pico je představitelem přírodní filozofie a renesančního humanismu.²⁶ Někdy bývá označován také za představitele renesančního platonismu, ale P. O. Kristeller, jeden z největších znalců renesančního myšlení, toto zpochybňuje, protože Pico se snaží nalézt shody platonismu a aristotelismu.²⁷ Pico navazuje na scho-

²⁴ Předně čerpám ze studie: NEJESCHLEBA, Tomáš. „Kníže svornosti“ Giovanni Pico della Mirandola. In: Giovanni Pico della Mirandola. *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2005. Dále čerpám z následujících prací: HERŮFEK, Jan. *Proces Giovanniho Pika della Mirandola*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2014; KRISTELLER, Paul Oskar. *Osm filozofů italské renesance*. Praha: Vyšehrad, 2007; FLAITINGROVÁ, Martina. *Giovanni Pico della Mirandola*. Praha: Nová Akropolis, 2011; STEINER, Rudolf. *Mysterijní školy středověku*. Hranice: Fabula, 2006, zde je o Pikovi pojednáno na s. 56–58; YATESOVÁ, Frances. *Giordano Bruno a hermetická tradice*. Praha: Vyšehrad, 2009, Pikovi věnuje Yatesová kapitolu *Pico della Mirandola a kabalistická magie* na s. 91–127.

²⁵ HERŮFEK, Jan. *Proces Giovanniho Pika della Mirandola*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2014. Herůfek také odkazuje na práci Yatesové, avšak částečně zpochybňuje exaktnost některých zjištění. Oproti Yatesové, která poměrně přesvědčivě uvádí, že Pico převzal řady hermetických idejí právě od Ficina, Herůfek popisuje vztah Ficina a Pika jako rezervovanější a vliv hermetismu na Pika spíše umenšuje. Viz s. 10, 18, 33. Dále o vztahu Pika a Ficina viz s. 34. K tomu lze odkázat také na Kristellera, který se na s. 105–108 a částečně také na s. 5 a 6 věnuje vzájemnému působení Ficina a Pika. In: Paul Oskar Kristeller. *Die Philosophie des Marsilio Ficino*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann, 1972. Na s. 105 Kristeller uvádí, že nelze pochybovat o ovlivnění Pika Ficinovými pracemi. Pico jistě znal, než napsal svou *Oratio*, Ficinovu *Theologia Platonica*.

²⁶ K pojmu renesančního humanismu a konkrétně k *studia humanitatis*, případně k biblickému humanismu viz např. s. 10–11, včetně zmínky o Pikovi na s. 83, že jako reakce na Pikův optimismus pak přichází s pesimistickým náhledem reformační antropologie v podání Luthera a Kalvína o zkaženosti člověka po Adamově pádu v úvodní studii: SANETRŇÍK, David. Reformní theolog Erasmus Rotterdamský a jeho polemika s Lutherem. In: Erasmus Rotterdamský. *O svobodné vůli. De libero arbitrio*. Praha: OIKOYMENH, 2006. Dále také na s. 45 KRISTELLER, Paul Oskar. *Studien zur Geschichte der Rhetorik und zum Begriff des Menschen in der Renaissance*. Göttingen: Gratia Verlag, 1981. Zde je *studia humanitatis* charakterizována jako systém nově vyvinutý v grammatice a rétorice 14. století, který byl pěstován hlavně v grammatice, rétorice, poezii, historii a morální filozofii v 15. století. Stále byl živý odkaz scholastické filozofie a Aristotela (s. 55–57).

²⁷ Srovnej KRISTELLER, Paul Oskar. *Osm filozofů italské renesance*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 63, 69 an. Kristeller se narodil v roce 1905 v Berlíně v židovské rodině a studoval filozofii a filologii. Věnoval se převážně renesanční filozofii, především Ficinovi, ale třeba také filozofii I. Kanta. Zemřel v roce 1999 v New Yorku.

lastickou filozofii a ve svých pracích scholastické metody myšlení neodmítá. Systém *studia humanitatis* se v té době uplatňoval v morální filozofii a v metafyzice a scholastická tradice včetně Aristotelova odkazu byly ještě velmi vlivné, ačkoliv obecně byly snahy je překonat.²⁸ V té době byla rozšířena rétorika, a dokonce je zvažováno, zda Pikova *Řeč o důstojnosti člověka* byla pouze rétorickým dílkem. Kristeller se tak ovšem nedomnívá. Podobně uvádí, že se vyskytují názory, že rétorika vznikla jako reakce na potřebu svobody a její obhajobu oproti racionální pravdě nebo platné normě chování.²⁹ Sám předkládá své vysvětlení, že intelektuální a morální svoboda spočívá právě v podřízení se pravdě a platné normě. Pokud jde o pojetí důstojnosti člověka, je vidět, jak se do něj promítá Platónovo rozlišování mezi světem fyziky, metafyziky a hyperfyziky.

Spis *O důstojnosti člověka* Pico koncipoval jako řeč, *Oratio de dignitate hominis*, projev, kterým uvede chystanou veřejnou disputaci o devíti stech tezích v Římě s významnými evropskými učenici. Teze, *Conclusiones*, byly vydány v prosinci roku 1486. Tyto disputace se nakonec neuskutečnily, protože papežem ustanovená komise označila 7 z 900 tezí za nepravověrné a 6 tezí jako podezřelé. Pikovi bylo uloženo, aby žádnou z nich nezveřejňoval. Pico však za 20 nocí sepsal obhajobu napadených 13 tezí, *Apologia tredecim quaestionum*, která byla otištěna v květnu 1487. Proto papež Inocenc VII. v červnu téhož roku odsoudil všechny teze a nařídil spisy spálit. *Oratio de dignitate hominis* nebyla vydána za Pikova života, neboť ten skonal ve věku 31 let 17. 11. 1494, ale publikoval ji jeho synovec v souborném díle *Opera omnia* v roce 1496, kde dílo neslo půvabný název *Jedna velmi krásná řeč (Oratio quaedam elegantissima)*.³⁰

Pro pochopení Pika je příznačné, co vyjádřila Yatesová: „Nesmírný význam Pika della Mirandola v dějinách lidstva je jen těžko docenitelný. Byl to on, kdo jako první směle formuloval nové postavení evropského člověka, člověka jako mága, který za pomoci magie i kabaly ovlivňuje svět a který se skrze vědění stává pánem svého osudu. A u Pika lze toto organické spojení náboženství a zrodu člověka jakožto mága pozorovat v samých jeho počátcích.“ Pikovo pojetí křesťanství je spíše novoplatónské.³¹ Avšak podle Jana Patočky „novoplatonismus se napájí zrovna tak z Aristotela jako z Platóna“.³²

Proč zde zmiňovat něco pro právní myšlení natolik nestandardního? Mám za to, že Pikovy ideje a jeho způsob myšlení jsou právě v dnešní době velmi aktuální. On usiloval

²⁸ KRISTELLER, Paul Oskar. *The Classics and Renaissance Thought*. Harvard University Press, 1955 – zde na s. 24 Kristeller uvádí, že zatímco středověk byl založen na Aristotelovi, renesance stojí na Platónovi. To je rozšířená teze, avšak Kristeller s ní docela nesouhlasí, neboť i v renesanci je aristotelismus velmi silný, dokonce se ještě určitým způsobem zesiluje. Aristoteles byl rozšířen i v arabském světě (s. 27). Autor pak rozsáhle a podrobně zmiňuje, na které konkrétní tehdejší univerzity se přednášel Aristoteles a kam až lze sledovat stopy scholastických metod a terminologie, např. ve filozofii Bacona, Descarta, Spinozy a Leibnize. Na s. 44 uvádí, že Ficino přejímal Aristotelovu přírodní filozofii, ale metafyziku naopak od Platóna. Pico vysloveně hájil Aristotela proti atakům humanisty Ermolaa Barbara. Hojně však také recipoval platonismus (s. 60).

²⁹ KRISTELLER, Paul Oskar. *Studien zur Geschichte der Rhetorik und zum Begriff des Menschen in der Renaissance*. Göttingen: Gratia Verlag, 1981, s. 61, 62.

³⁰ NEJESCHLEBA, Tomáš. „Kníže svornosti“ Giovanni Pico della Mirandola. In: Giovanni Pico della Mirandola. *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2005, viz s. 19. Zde se v poznámce č. 30 Nejeschleba zmiňuje, že o důstojnosti se Pico zamýšlí také v pozdějším díle *Heptaplus*.

³¹ HERŮFEK, Jan. *Proces Giovanniho Pika della Mirandola*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2014, viz s. 30 *in fine*. Dále zde Herůfek zmiňuje, že Pico sám odlišuje dva druhy astrologie a dva druhy magie, a to zaprvé nekromantii, které radí se vyvarovat, a zadruhé vysokou spirituální přirozenou magii a astrologii (spíše astrosophii), které jsou oporou křesťanství.

³² Viz s. 213 – PATOČKA, Jan. *Platón a Evropa*. Praha: Filosofia, 2007.

o sjednocující univerzální nauku ve filozofii a současně s velmi jasným rozumem, vystřízlivělým od stádního vyznávání náboženských dogmat, překlenuje i náboženské hranice. Svoboda, v níž se člověk utváří a formuje a v níž rozhoduje o svém životě, je určena právě schopností a možností se rozhodovat. Důstojnost člověka Pico nahlížel jako výraz lidské vysoké schopnosti, tedy uschopnění ke spirituální magii.

Některou Pikovu tvorbu, konkrétně také *Oratio de dignitate hominis*, později přeložil do angličtiny Thomas Moore, známý svým dílem *Utopia* a přítel Erasma Rotterdamského.³³ Rovněž víme, že za života Immanuela Kanta byl Pico v Královci populární. Linií novokantovců nejvýrazněji drží Ernst Cassirer (1874–1945) a třeba později také již zmiňovaný Kristeller.

O Pikově pojetí důstojnosti pojednává Aharon Barak.³⁴ Barak se nejprve zmiňuje o vlivu křesťanství na pojetí důstojnosti a vůdčí ideji člověka jako obrazu boha (*imago dei*). Připomíná koncept *dignitas* od Tomáše Akvinského, u kterého rovněž souvisí důstojnost se svobodou vůle člověka jako racionální bytosti, avšak když člověk zhřeší, důstojnost ztrácí. V této souvislosti není překvapující Pikovo pojetí, kdy se člověk k důstojnosti kvalifikuje vlastní volbou.

4.1 Pikovo dílo: O důstojnosti člověka

V *Oratio de dignitate hominis* Pico představuje netradiční pojetí podstaty lidské důstojnosti, jež je trvale inspirující pro moderního člověka.³⁵ Pico se podle Nejeschleby v této práci vymezuje oproti dříve vydanému traktátu *O důstojnosti a vznešenosti člověka* (1452) od Giannoza Manettiho a do určité míry navazuje na již zmiňovaného Marsilia Ficina.³⁶ Vytváří však zcela „*nové paradigma filozofické antropologie, v němž je lidská svoboda natolik upřednostněna, že nutně dochází k opuštění scholastického axiomu operari sequitur esse (činnost následuje po bytí) ve prospěch zcela opačného přístupu, kdy bytí je až výsledkem činnosti. [...] Důstojnost člověka nemůže spočívat v jeho bytí, neboť pak by mu bylo přičteno a pevně určeno nějaké místo v hierarchii universa. Absolutizace lidské vůle naopak umožňuje chápat bytí člověka dynamicky a Pico v tomto smyslu podle Cassirera navazuje na dvě základní myšlenky Mikuláše Kusánského: nauku o učené nevědomosti (docta ignorantia) a o spojení protikladů (coincidentia oppositorum). [...] Lidská sebekreativní aktivita implikuje [...] nutnost předefinovat nauku o člověku [...], že „člověk se stává Bohem“ [...], i vědomé rozlišení člověka jako poznávajícího subjektu a světa jako poznávaného objektu.“³⁷*

³³ Srovnej s. 62, kde Kristeller rozebírá vliv Platóna – KRISTELLER, Paul Oskar: *The Classics and Renaissance Thought*. Harvard University Press, 1955.

³⁴ BARAK, Aharon, *Human dignity. The constitutional value and the Constitutional Right*, s. 21–25.

³⁵ NEJESCHLEBA, Tomáš. „Kníže svornosti“ Giovanni Pico della Mirandola. In: Giovanni Pico della Mirandola. *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2005, viz s. 20, kde Nejeschleba takto odkazuje na Jakoba Burckhardta a jeho významnou práci: BURCKHARDT, Jakob. *Die Kultur der Renaissance in Italien*, Berlin, 1928, s. 354.

³⁶ Ficino se mimo jiné zabývá ve svých dopisech také zákonem a spravedlností – viz s. 105–107, FICINO, Marsilio. *Briefe. Eine Auswahl aus dem ersten Buch der Briefe*. Haarlem: Rozekruis Pers, 1994. Původní titul *Epistolae Libri XII*. Venetiis: 1495, překlad z latiny do němčiny Karl Markgraf von Montoriola.

³⁷ Ibidem, s. 25. Nejeschleba odkazuje na práce E. Cassirera: CASSIRER, Ernst. Giovanni Pico della Mirandola. A Study in the History of Renaissance. *Journal of the History of Ideas*. 1942, 3, s. 123–144, 319–346. A CASSIER, E. *Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance*. Darmstadt, 1987.

Nejeschleba ve jmenované studii³⁸ pak také připouští interpretační spornost v otázce, zda člověk podle Pikova pojetí byl zasazen jako mikrokosmos do hierarchie bytí, nebo měl natolik svobodnou vůli, že si může své bytí určit podle všeho.

Při psaní *Oratio* byl Pico ovlivněn Ficinovou *Theologia Platonica*.³⁹ Pico vychází z důstojnosti člověka, o níž píše v první části *Oratio*, a na ni demonstruje smysl lidského života a současně zdůvodňuje dosavadní filozofii. Podobně to nahlíží i Nejeschleba, když po podrobné analýze dospěl k závěru, že „*Oratio není pouze Řečí o lidské důstojnosti. Jejím vlastním cílem je obhajoba Pikova synkretického pojetí filosofie před plénem učenců, kteří se měli zúčastnit disputací nad jeho tezemi. Nauka o důstojnosti je východiskem pro zdůvodnění významu a účelu filosofie, na kterém se podle Mirandoly shodují všechny filosofické školy a náboženské tradice, včetně magie a kabaly. Toto základní směřování jeho filosofického úsilí je patrné i z pozdějších děl, knížete svornosti*“.⁴⁰ A konečně dovtípit se pravdy o smyslu života, to bylo Pikovým motivem a snahou již od počátku a vedlo ho k synkretickému úsilí znovu hledat filozofické a náboženské kořeny a ověřovat je.

Tím chci naznačit, že není natolik podstatné analyticky přistupovat k Pikově pojetí lidské důstojnosti a zabývat se tím, v jaké konkrétní složce lidské osobnosti v rovině fyziky je důstojnost esenciálně zakotvena, zda je to ve vůli či rozumu (jak to činí v uvedeném článku Alexy), ale tak jako on, Pico, zvolil synkrezi, volme ji také my při interpretaci jeho díla.⁴⁰ Odmyslíme-li si tyto řečneme analytické výstupy, pak můžeme předejít hodnocení a rozlišování lidí z hlediska případného nositelství oné důstojnosti. Protože pak lze v souhrnu nahlížet na každého člověka jako na entitu hledající smysl života a důstojnost je buď latentní, skrytá jako semeno, o němž píše Pico, či poupě růže, nebo již v rozpuku jako růžový květ. V tomto náhledu není možné rozlišovat, protože všichni lidé se nacházejí v nějakém úseku životní stezky. Je zřejmé, že Pikovo pojetí lidské důstojnosti mnohonásobně přesahuje pozitivní právo a v širším kontextu Pikovy filozofie se stává pro pozitivní právo pro svou metafyzickou povahu neuchopitelné.

V *Řeči o důstojnosti člověka* Pico dospěl k tomu, že každé jsoucno má vlastní přirozenost (pravzor), kromě člověka, který nemá pevnou formu a určenou přirozenost. Pico člověka přirovnává typicky k chameleonovi, jenž mění barvy. Člověk je podle Pika stvořen jako svobodný tvor, který si sám zvolí svou přirozenost na základě svobodné vůle. Člověk se sám rozhodne, zda jeho život bude mít povahu rostliny, zvířete nebo anděla (život nízký, pudový nebo povznesený, oduševnělý). Člověk je zčásti smrtelný a zčásti nesmrtelný (podobně jako o tom píše Platón v *Timaios*⁴¹).

³⁸ Viz ibidem, s. 26.

³⁹ Viz KRISTELLER, Paul Oskar. *Die Philosophie des Marsilio Ficino*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann, 1972, poznámka č. 18.

⁴⁰ Ačkoliv západnímu myšlení je analýza bližší než syntéza. Ale analýza rozbíjí. Synkreze je ještě specifická metoda oproti syntéze v tom, že nejde jen o pouhé nashromáždění poznatků, ale dochází k získání kvalitativně nového obecného závěru. Současně to není jen zobecnění, ani indukce (oproti indukci jsou závěry totiž přeci jen spojeny něčím společným, z čehož je vše propojeno jemnými vlákny podobnosti, analogie). U synkretické metody myšlení se u některých filozofů závěry vyvozují analogicky z poznání onoho univerzálního *logosu*, neboli absolutní a společné podstaty a konstanty. Synkretická metoda je založená na přirovnání a harmonii v paralelách. Typická a specificky vyvinutá je u Jana Amose Komenského, zejména v jeho všennápravném díle. Bodem, z něhož vše vyvozoval jako v podobnostech, byl Bůh jako absolutní konstanta, univerzální *logos*. Více k tomu viz PALOUSH, Radim. Komenského harmonie a synkrize. In: Věra Schifferová – Aleš Prázný – Kateřina Šolcová. *Idea harmonie v díle Jana Amose Komenského*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.

Základní body Pikovy nové antropologie lze vymezit takto:

Lidská svoboda je východisko a rámec, v němž je zasažen člověk jako stvořená bytost. Pikovo pojetí svobody přesahuje dnešní obvyklé vnímání a je kosmologické a metafyzické. Bytí je výsledkem činnosti (nikoliv naopak). Lidská bytost se *člověkem* teprve stává. Člověk je bez pevné určené podoby a teprve se utváří. Lidská vůle činí pojetí člověka dynamické (jsme tím, co chceme a po čem toužíme). Člověk se může stát Bohem (je to jeho původní úkol – návrat k původu). Člověk je poznávající (činný) subjekt a svět je poznávaný objekt. Lidská důstojnost není předem určena a podmíněna pouhým lidským bytím.

To je velmi pokrokové oproti předchozím křesťanským učením a dosavadní filozofii. Souvisí to s tím, že důstojnost je až následkem volby a činnosti člověka. Přesto důstojnost u Pika spočívá také právě ve volbě samé, ve svobodě volby. Ale ve volbě je jako příslib, který je pak nezbytné realizovat jednáním jednotlivce. Důstojnost člověka u Pika má tedy minimálně tyto dva aspekty (jako potence a jako cíl).

Metafyzický a kosmologický charakter Píkova pojetí lidské důstojnosti lze dokreslit citacemi z díla *Oratio de dignitate hominis*:

„Bůh, svrchovaný architekt, jenž podle zákonů skryté moudrosti vystavěl tento dům, tedy svět, na který zde hledíme, jako nejvznešenější chrám božství. [...] Po dokončení díla [...] vše bylo již zaplněno. [...] Nejlepší tvůrce nakonec stanovil, aby ten, komu nemohl věnovat nic vlastního, měl podíl na všem [...] A tak ponechal člověka jako stvoření bez určené podoby, postavil ho do středu světa a promluvil k němu těmito slovy: ‚Ada me! Nepřidělil jsem ti žádné určité sídlo, žádnou tobě vlastní podobu [...], abys získal a měl takové sídlo, takovou podobu a takové dary, jaké si podle vlastního přání a úsudku sám zvolíš. Přirozenost ostatních stvoření je vždy pevně určena [...] předepsanými zákony. Ty však budeš, aniž bys byl nijak omezován, určovat svou přirozenost podle své vlastní svobodné vůle, do jejíž péče jsem tě svěřil. Abys mohl snáze pozorovat vše, co je na světě, postavil jsem tě do jeho středu. Neučinil jsem tě nebešťanem, ani pozemšťanem, ani smrtelníkem, ani nesmrtelným, abys jako svéprávný a vážený sochař a výtvarník mohl utvářet sebe sama do takové podoby, jaké dáš přednost. Můžeš poklesnout na úroveň nižší, zvířecí; ale můžeš být také podle vlastního rozhodnutí znovu povznesen k vyššímu, božskému.‘ [...] jak neuvěřitelná a obdivuhodná blaženost člověka! Jemu je dáno mít to, co si přeje, a být tím, čím chce.“⁴²

Dále Pico o možnostech člověka a jeho volbě uvádí, že:

„Do člověka však při jeho stvoření vložil Bůh Otec rozličná semena a zárodky všech forem života, a které zárodky vypěstuje, ty vrostou a vydají v něm své plody. Kdo vypěstuje zárodky rostlinné, stane se rostlinou. Kdo vypěstuje zárodky smyslové, stane se zvířetem. Kdo vypěstuje zárodky rozumové, vyzraje v nebeskou bytost. Kdo vypěstuje zárodky intelektuální, stane se andělem a synem Božím. Kdo se neuspokojen losem žádné ze stvořených bytostí uchýlí do středu své jednoty, bude učiněn jedním duchem s Bohem v osamělé temnotě Otce [...] Kdo by nebyl naplněn obdivem k tomuto chameleónovi, jímž je člověk?“⁴³

⁴¹ Na Platónovo dílo *Timaios* odkazuje přímo sám Pico v *Oratio* na s. 55. In: Giovanni Pico della Mirandola. *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2005.

⁴² PICO DELLA MIRANDOLA, Giovanni. *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2005, s. 55, 57.

⁴³ *Ibidem*, s. 59.

Úryvek je ukázkou typického hermetického myšlení, kdy člověk, kosmos a Bůh existují v souvztažnosti podobného a principy kosmu a světa (zákonitosti a složení) se analogicky vztahují také na bytost člověka, ale v malém (proto rovněž označení celého systému člověka jako mikrokosmos). Člověk je tak obrazem jak celého světa, kosmu, tak Boha.⁴⁴ Rovněž to odpovídá výzvě, kterou Pico také uvádí v *Oratio*: „*Kdo totiž poznává sebe sama, v sobě samém poznává všechno.*“⁴⁵ Můžeme z toho dovodit, že Pico charakterizuje důstojnost v kontextu spirituálního rozvoje a nesměruje do roviny lidského jednání jako Aristoteles.

Dalším specifickým znakem zde je pojetí intelektu, které není shodné s dnes chápanými funkcemi mozku. Pico na jiném místě *Oratio* vysloveně hovoří o duchovní inteligenci andělů.⁴⁶ Proto nedoporučuji v Pikově pojetí zdůrazňovat intelekt jako rozhodující složku vedoucí k nabytí důstojnosti, nebo dokonce důstojnost člověka podmiňovat intelektuálními schopnostmi. Právě v dnešní době se dostává pozornosti také právní ochraně osob s mentálním zdravotním postižením.⁴⁷ Zpochybňovat ochranu lidské důstojnosti u osob s mentálním postižením se dnes jeví spíše jako zpátečnické.

Celý text *Oratio* se věnuje lidské důstojnosti vysloveně jen na několika málo prvních stranách a dále pak pokračuje kniže svorností vykreslením stezky, jak docílit důstojného lidství. Zjednodušeně by bylo možné vyjádřit, že cesta má určité fáze, a to, jak sám Pico uvádí, fází očištění morální filosofii, dále fází očištění dialektikou, fází přistoupení ke svátostem jako kněžské filosofie až po vpuštění do nitra chrámu ve slávě boží bez roušky obrazu.

5. POKUS O PIKOVU INTERPRETACI

Při výkladu Pikova *Oratio de dignitate hominis* jsem si položila tyto otázky: Co přesně je zdrojem důstojnosti u člověka? Je důstojnost vrozená, nebo je k ní potřeba dospět? Jak je pojmán člověk? Jak je pojmána důstojnost? Co nového přináší ve filozofii Pico? Náleží důstojnost podle Pika každému člověku? Jaký je u Pika vztah rovnosti a důstojnosti? Jaký je u Pika vztah svobody a důstojnosti?

⁴⁴ Ibidem, s. 61 – to dokládá další věta knižete svornosti: „*Vidiš-li někoho, kdo se plně odevzdal kontemplaci, kdo zapomněl na své tělo a stáhl se do nitra své vlastní mysli, není to tvor ani pozemský, ani nebeský: je to ušlechtlejší bytost, oděná v lidské tělo. Jak by tedy někdo mohl neobdivovat člověka?*“

⁴⁵ Ibidem, s. 79 – Pico odkazuje na Zarathuštru a Platóna.

⁴⁶ Ibidem, s. 61.

⁴⁷ Viz např. § 5 odst. 6 zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon), který dlouhodobě mentální postižení zahrnuje do definice zdravotního postižení, které je jedním z důvodů případné diskriminace. Důvody, které jsou chráněny, jsou typickými znaky osoby, které v sociální interakci nesou riziko nerovného zacházení s nositelem znaku a současně také riziko snížení důstojnosti. Více také řada případů veřejného ochránce práv (k nalezení na www.ochrance.cz), nebo viz ROSENKRANZOVÁ, Olga. Dosáhneme rovnosti? Antidiskriminační právo jako způsob regulace společenských vztahů. In: Miloš Večeřa – Martin Hapla – Tatiana Machalová – Jiří Valdhan (eds). *Dny práva 2015. Část III Rovnost v právu*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 118–131. Dostupné z: <<http://www.law.muni.cz/dokumenty/34597>>. O vztahu rovnosti a důstojnosti viz také na s. 123–125 kapitoly *Lidská důstojnost jako rovnost* v publikaci: BOUČKOVÁ, Pavla. *Rovnost a sociální práva*. Praha: Auditorium, 2009. Boučková uvádí, že diskriminace je nepřijatelná pro zásah do lidské důstojnosti. Doslova na s. 123: „*Rozlišování mezi lidmi na základě předsudku nebo stereotypu představuje bezprecedentní urážku lidské důstojnosti.*“

Dospěla jsem k dílčímu závěru, že Pico ve svém díle *O důstojnosti člověka* vyjadřuje podstatně hlubší rozměr lidství, v souvislosti s prapřetypem člověka – stvořeného Adama. Pikovo pojetí lidské důstojnosti je zasazeno do metafyzického a kosmologického rámce.

Metafyzický a kosmologický rámec vyvěrá z dobového myšlenkového pozadí. Pojem člověka byl v renesanci nahlížen ve vztahu k bohu.⁴⁸ Renesanční myšlení zase přejímá antický obraz člověka. Téma, s nímž byli renesanční myslitelé stále spojeni, byla otázka předurčenosti lidské vůle, tedy svázanosti osudem. Klíčové problémy renesančního myšlení právě byly podle Kristellera důstojnost člověka, nesmrtelnost duše a jednota pravdy. Koncept důstojnosti člověka v renesančním myšlení vycházel z řeckých mýtů (př. o Prométheovi) a nesl vizi zvelebení a také neoddělitelný aspekt péče o duši (*cultura animi*).

Tomuto aspektu filozofie se věnoval Patočka a v souvislosti s Pikovým synkretismem nebo spíše s důstojností, která je určována vůlí člověka a jeho aktivitou a životem vůbec, lze poukázat na určitou podobnost v Pikových východiscích u Aristotela a Platóna. Patočka⁴⁹ například uvažuje, že: „Podle Platóna se člověk dělá tím, čím je dle svého svobodného rozhodnutí [...] Aristotelův pohled na svobodu lidského jednání je jiný. Aristoteles neuvažuje v rovině měřítka, resp. ideje, ale přímo v horizontální rovině skutečného lidského jednání. Dodávám, tedy pro uchopitelnou viditelnou, fyzikální rovinu.“ Podle Patočky Aristotelova etika a morálka vychází ze starosti a péče o duši, ze snahy o dobrý život, zasazený do lidské praxe. „U Aristotela jde ruku v ruce péče o dobrý život osobní s péčí o dobrý život obce. Rozdíl s Platónem je podle Patočky v tom, že každá Platónova úvaha směřuje primárně vertikálně, k ideji, tedy do jednoty. Aristoteles podle Patočky směřuje péči o duši na jednání člověka a doslova ohýbá vertikální směr Platónův do horizontálního, a to nejen v osobní péči o duši, ale také v péči o dobrý stát.“ A na jiném místě Patočka konstatuje: „Pro Aristotela je filosofie celá v platónské jeskyni“. Samozřejmě ta horizontála je pro právo mnohem uchopitelnější.

V renesančním myšlení důstojnost nevyvěrá z pouhé přirozenosti⁵⁰ člověka. Před Pikovou *Oratio* byl vydán traktát *O důstojnosti a vznešenosti člověka* (1452) od Giannozza Manetiho, jehož koncept důstojnosti byl odvozován ze schopnosti člověka racionálně myslet, provozovat umění, pro jeho schopnosti, přirozený stav a světové vědění.⁵¹ U Marsilia Ficina je důstojnost člověka charakterizována schopností člověka v umění a v politice. Můžeme říci, že důstojnost je zdůvodňovaná fakty? To se právě nedomnívám, vzhledem k tomu, že racionalita a vůle jsou zasazeny do metafyzického rámce. Podle Kristellera Pico navazuje v pojetí důstojnosti člověka na Platónův mýtus *Protagoras*.⁵²

⁴⁸ KRISTELLER, Paul Oskar. *Studien zur Geschichte der Rhetorik und zum Begriff des Menschen in der Renaissance*. Göttingen: Gratia Verlag, 1981, s. 63–65.

⁴⁹ PATOČKA, Jan. *Platón a Evropa*. Praha: Filosofie, 2007, s. 195–198.

⁵⁰ Viz CHVÁTAL, Ladislav – HUŠEK, Vít (eds). „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti. *Sborník z konference centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

⁵¹ KRISTELLER, Paul Oskar. *Studien zur Geschichte der Rhetorik und zum Begriff des Menschen in der Renaissance*. Göttingen: Gratia Verlag, 1981, s. 69. Na s. 70 Kristeller ještě zdůrazňuje, že Pico byl vybaven pojmy a metodologií antiky a středověké filozofie, proto z toho vyvozuje, že renesanční platonismus je součástí renesančního humanismu v rámci renesančního myšlení. U Pika a Ficina je lidská důstojnost určena a vykonávána s ohledem na metafyzickou pozici člověka majícího určité místo v rámci metafyzického systému univerza. Ve Ficinově pojetí je pak zdůrazňováno centrální postavení člověka uprostřed univerza. Podle Kristellera (s. 72–79) je Pikův člověk spojen s okamžikem stvoření.

⁵² *Ibidem*, s. 72.

Pico člověka staví mimo ohraničení, do svobody. Mlčky přechází problém osudové předurčenosti. Také podle Kristellera Pico popisuje stav člověka před tzv. hříšným pádem. Pico staví člověka v *Oratio* mimo hierarchii stvoření, ale v kontextu dalšího jeho díla s názvem *Heptaplus* Kristeller uzavírá, „že místo člověka je podle Pika v centru hierarchie, ale toto místo není pevně dané a člověk svou pozici určuje svou volbou. Tato volba není běžnou volbou mezi dobrem a zlem dle našich přání, ale zcela naopak již existuje určitý řád možností a je úkolem a povinností člověka zvolit nejvyšší formu života, která je mu přístupná. Důstojnost člověka spočívá ve svobodě volby. Lidská důstojnost bude teprve plně uskutečněna, když si člověk zvolí tu nejvyšší možnost.“⁵³ V *Heptaplu* se Pico věnuje výkladu prvního odstavce knihy Genesis a problematice člověka pak v 6. a 7. části díla. Rozlišuje v univerzu tři hierarchie bytí – světy: elementární, nebeskou a neviditelnou. A člověk je čtvrtá část světa. Právě zde uvádí, že člověk je mimo hierarchii a je spojnicí tří světů stojící uprostřed nich. V člověku jsou sjednoceny všechny věci, a sice nikoliv jen v myšlení, ale také skutečně, podobně jako Bůh. Důstojnost spočívá na jeho spřízněnosti s Bohem. Další otázkou je, zda lze považovat takto pojatou důstojnost nejen za možnost – subjektivní právo, ale také za nutnost – subjektivní povinnost?

Důstojnost a lidské bytí, člověčenství, jak jsem tomu porozuměla, jsou pro Pika takřka synonymem, přesto lidská důstojnost není u člověka jako stvoření podmíněna pevně určenou formou bytí.⁵⁴ Na základě svobodné vůle dochází k rozhodnutí, zda bude bytost žít důstojně jako člověk, nebo nížce jako zvíře či rostlina, přičemž člověk je nejvyšší bytost, podobná, podle Pika, andělům. K důstojnosti a naplnění svobody je tedy zapotřebí dospět určitým životním postojem a praxí. Z toho dovozují, že důstojnost podle Pika nepatří všem „lidem“, alespoň ne těm, kteří vedou nízký život. Pico sám uvádí, že ani není možné nazvat lidmi a člověkem toho, kdo žije nízkým způsobem, kdo žije nesvobodně spoután v okovech zvířecích (potažmo také rostlinných a nerostných) vlastností, pudů a chování. To je pro dnešní lidumilství šokující zjištění.⁵⁵ Ještě si dovolím citovat z *Oratio*, kde Pico odkazuje na Pythagorejskou školu: „Podobně pythagorejci tvrdí, že zločinní lidé poklesnou na úroveň zvířat“.⁵⁶ To jen potvrzuje hluboké pojetí *dignitas*.

Na druhou stranu tu máme společensky uznávanou tezi, již vyjádřila Kateřina Šimáčková, se kterou se ztotožňují: „Nejsou žádní lidé druhé kategorie!“⁵⁷

Přestože důstojnost je u Pika charakterizována svobodou člověka, je svoboda současně východiskem k důstojnosti, pokud se člověk rozhodne žít lidsky. Snad pod tímto

⁵³ Ibidem, s. 73 a 74.

⁵⁴ Viz také TROJAN, Jakub S. *Idea lidských práv v české duchovní tradici*. Praha: OIKOYMENH, 2002. Zde na s. 66 Trojan uvádí, že Pico „podtrhuje důstojnost člověka spojenou s jeho svobodou, s níž v tvořivém úsilí naplňuje své určení. *Mirandola* vychází z přesvědčení, že nic není člověku předepsáno zvenčí, všechno závisí na jeho svobodě.“ Trojan Pika označuje za stoupence nadkonfesní církve. Také k humanistické filozofii doplňuje na s. 67, že do popředí se dostává rozum, nikoliv víra, a spolu s ním kultivovaná lidská přirozenost.

⁵⁵ Podobné úvahy nalezneme dnes také v pracích Jana van Rijckenborgha a Catharose de Petri. In: Jan Rijckenborgh – Catharose de Petri. *Čínská gnose. Komentář k Tao Te-Ting od Lao-c'*. Haarlem: Rozekruis Pers, Praha: Mezinárodní škola Zlatého Kříže s Růží Lectorium Rosicrucianum, 2014, s. 257–262. Zde se píše o sobectví lidí nacházejících se v podzvířecím stavu oproti zvířatům. Příkladem je tomu chování zvířecí matky k mláďatům, které neopouští, věnuje se jim atd.

⁵⁶ PICO DELLA MIRANDOLA, Giovanni. *O důstojnosti člověka*. Praha: OIKOYMENH, 2005, s. 61.

⁵⁷ ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Ostych před důstojností jako právním pojmem, aneb kdy se soudce bez důstojnosti neobejde? In: Miloš Večeřa – Monika Stachoňová – Martin Hapla (eds). *Weyrův den právní teorie. Sborník příspěvků z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 11.

zorným úhlem můžeme lépe porozumět tomu, že Pico nepodmiňuje lidskou důstojnost pevnou formou bytí. Jinými slovy, Pico nahlíží člověka jako aktivní bytost, která si musí důstojnost také získat a vydobýt svými rozhodnutími a činy, životním postojem. Renesanční člověk knížete svornosti není pasivní a z jeho pouhé existence se důstojnost člověčenství nerodí. V tomto ohledu je vidět, že Pico proráží mlhu pohodlného negativního mysticismu, což koresponduje s jeho chápáním člověka jako uvědomělého, pokorného, aktivního mága.

Ačkoliv tato slova v dnešním světě dráždí, považuji je za velkou výzvu celému lidstvu a jednotlivému člověku. Podle Kristellera „*lidská důstojnost podle Pika není pouze něco, co je člověku dáno narozením. Ale něco, o co musí člověk usilovat a získat to a uskutečnit. Člověku jsou dány schopnosti dopracovat se tohoto cíle důstojnosti. Jako lidské bytosti nepotvrzujeme svou důstojnost tím, že jsme tím, čím náhodně jsme, ale tím, že volíme své nejlepší schopnosti, abychom pouhý rozum a slepý cit rozvinuli, a tím převzali úlohu být plnohodnotně morální a duchovní, což nás vyzvedne za úzké hranice svých osobních zájmů a snah.*“⁵⁸

6. JAK NAVÁZAT NA PIKOVU POJETÍ DŮSTOJNOSTI V DNEŠNÍ DOBĚ?

Dnes platí zcela jiná východiska o člověku, a to že přirozeně jsou všichni lidé mezi sebou v právech rovni, že se rodí svobodní a důstojní, a to bez rozdílu. Není možné brát Pika doslovně a vytvářet kategorie entit. V Pikově *Oratio* je skryta výzva pro současné upadající lidstvo. V postmoderní společnosti tzv. západní evropské kultury se člověk nachází v krizi a úpadku.⁵⁹ Je spoután konzumem věcí, vztahů a jevů a navzdory vysokému intelektuálnímu úsilí stále čelí existenciální otázce svého bytí a poznání její podstaty. Vystává proto otázka: Kdo je *člověk* ve 21. století? Tato otázka je rovněž relevantní pro právo. Jestliže právo neustále usiluje o ochranu lidské důstojnosti, musíme dobře porozumět tomu, co se chrání a proč. Pico della Mirandola se svým pojetím důstojnosti člověka je výjimečným tím, jak charakterizuje důstojnost svobodou člověka sebeutvářet se.

V postmoderní společnosti dochází rovněž k pádu autoritativních hierarchických systémů a respekt a uznání dostává pluralita stejně významných hodnot. To se promítá do hodnoty lidské důstojnosti jako takové a dnes již většinou zastávané tendence důstojnost poměřovat jako princip ve vztahu k dalším principům a hodnotám. A na druhou stranu je lidská důstojnost podle Pika velkou výzvou k sebepoznání a výzvou určující směr k práci na sobě, výzvou pro každého jednotlivce. Pico právě ve své práci shrnuje, že účelem lidského bytí hlavně je, aby člověk nežil nízkým způsobem, ale aby se pozvedal a nabýval na hodnotě. A to je výzva ke skutečnému lidství. Samozřejmě co je skutečné lidství a člověčenství, je opět další diskursivní pojem.⁶⁰ Ale kromě filozofických náhledů by mělo jít o praxi každého jednotlivce.

⁵⁸ KRISTELLER, Paul Oskar. *Studien zur Geschichte der Rhetorik und zum Begriff des Menschen in der Renaissance*. Göttingen: Gratia Verlag, 1981, s. 79 – volný překlad O. R.

⁵⁹ Srovnej např. příspěvek ŠKABRAHA, Martin. *Proč nejsem biotechnonanooptimistou* a další příspěvek PETRŮ, Marek. O biologické situaci člověka. In: Ladislav Chvátal – Vít Hušek (eds). „*Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti. Sborník z konference centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

⁶⁰ Zde lze poukázat na úvahu Jana Sokola o tom, kdo všechno patří mezi lidi, a užitý výraz tzv. univerzální lidství,

7. INSPIRACE PIKOVÝM POJETÍM PRO PRÁVO

7.1 Je Pikův koncept vůbec použitelný pro právo? První moment vystřízlivění

Vnímáme velkou propast mezi svobodou „nadsvětského dvora“, Pikovými slovy, a naším životním prostorem včetně práva. Zde si nemůžeme nic nalhávat. Konečně upřímnost poznané nevědomosti je nutným krokem na stezce. Čistá idea sice prozařuje až do temných obrysů lidských pravidel, ale současně platí *Dei Gloria intacta* (Boží sláva je nedotknutelná). Světlo září do temnoty, ale temnota je nepochopila. Příkladem imitace čisté ideje a karikatury je nám již bohatá minulost – nacistická idea nadčlověka, komunistický blahobyt společenství a všechny tzv. utopie a možná i Evropská unie jako pokus o jednotu a lidská práva jako vidina důstojnosti a vznešeného postavení člověka, který se v konzumu propadá mezi spotřební věci.

7.2 Můžeme rezignovat na lidskou důstojnost v právu?

Rezignovat na ochranu lidské důstojnosti nelze. Jakým způsobem chránit lidskou důstojnost v právu (jako princip a hodnotu, nebo jako pravidlo a na jaké úrovni v hierarchii právního řádu)? Připustíme limitaci lidské důstojnosti v rámci poměřování?

Samozřejmě existuje napětí hodnot mezi důstojností, svobodou a rovností. V podstatě se s tímto napětím setkáváme v antidiskriminačním právu, jehož jádrem je značně také hodnota lidské důstojnosti.⁶¹ Rovnost je chráněna podle antidiskriminačního zákona také proti vůli oběti diskriminace a také je takto shledána bez ohledu na zavinění diskriminujícího. Veřejný ochránce práv může zahájit šetření také *ex offio* bez návrhu. Jako příklad lze uvést vzdělávání Romů a inkluzi. Ochránce se zde často setkával s tím, že rodiče romských dětí nechtěli začlenit své děti do normální základní školy, ale chtěli je ponechat ve škole praktické a speciální, protože měli obavy z náročnosti začlenění, z přetrhání stávajících sociálních vazeb atd. Na jednu stranu odporovalo požadavku rovnosti, že byly romské děti v mnohých případech neopodstatněně zařazeny do speciálních škol a s porušením rovnosti docházelo také ke snížení jejich důstojnosti. Na druhou stranu celá procedura inkluzivního vzdělávání s sebou přinesla samotné zjišťování a tedy skutečné rozlišování, kdo je Rom a kdo není, jen pro samotné šetření rovného zacházení. A jak se pak cítí bezpečně a důstojně osoba začleněná do nového prostředí a nových vztahů?⁶²

vedený na webových stránkách Jana Sokola. SOKOL, Jan. *Universalismus biblického stvoření*. Text dostupný z: <<http://www.jansokol.cz/2015/04/universalismus-biblickeho-stvoreni-2/>> [cit. 21. 6. 2016]. Podobně se otázkou, kdo všechno je člověk, Jan Sokol zabývá v textu *Společná etika pro všechny lidi*. Dostupné z: <<http://www.jansokol.cz/2016/01/spolecna-etika-pro-vsechny-lidi-2/>> [cit. 21. 6. 2016].

⁶¹ BOUČKOVÁ, Pavla. *Rovnost a sociální práva*. Praha: Auditorium, 2009.

⁶² Evropský soud pro lidská práva v kauze D. H. (rozsudek velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 11. 2007, D. H. a ostatní proti České republice (stížnost č. 57325/00, ECHR 2007-IV) dospěl k závěru, že romští žáci byli v důsledku svého zařazení do zvláštních škol diskriminováni v užívání svého práva na vzdělání z důvodu rasy, barvy pleti, příslušnosti k národnostní menšině a etnického původu. Romské děti totiž byly zařazovány do zvláštních škol na základě inteligenčních testů, které nezohledňovaly specifika romských dětí, což mohlo způsobit jejich neobjektivitu. Soud zároveň zpochybnil i váhu souhlasu rodičů s umístěním do zvláštní školy, neboť měl pochybnosti o schopnosti rodičů romských dětí, kteří jsou často nevzdělaní a sami jsou členy znevýhodněné skupiny obyvatelstva, důkladně zvážit všechny aspekty a důsledky umístění jejich dítěte do zvláštní školy.

Podobně je to i v oblasti bydlení, kdy starostové některých obcí do doby zahájení šetření ochránce při přidělování obecních bytů nepomyšleli na to, že mají dvě kategorie občanů obce. Samozřejmě byly i případy dlouhodobého cíleného vyčlenění Romů a vážného porušení zákazu nerovného zacházení. Samozřejmě musíme rozlišovat mezi subjektivně vnímaným snížením lidské důstojnosti a mezi objektivním zásahem do lidské důstojnosti, který vyžaduje právní ochranu, podobně jako je dlouhá cesta od subjektivně vnímané diskriminace a právní kvalifikace diskriminace. Jen menšina případů tvrzené a namítané diskriminace je právně kvalifikovanou diskriminací a ještě méně z nich je skutečně prokázanou diskriminací.⁶³

Napětí mezi svobodou a lidskou důstojností a rovností dobře ilustruje český případ, rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, č. j. 1 As 46/2013 – 44 ze dne 15. 10. 2013 ve věci regulace reklamy. Příklad je známý sloganem: „*Měl jsem se líp učit!*“, který měli romští kopáči vtištěný na tričkách, která si sami dobrovolně oblékli při práci, aby tak byli prostředkem k reklamě na webové stránky o školách. Kampaň probíhala v centru Prahy. Lidé si dělníky fotili a nahrávali je na mobil, jejich fotografie se objevily v celostátních denících a informačních serverech. Podle novinových článků založených ve spine dostali dělníci za nošení uvedených triček pivo a cigarety. Dělníci nejprve proti nošení reklamních triček nic neměli, znejistili údajně až po velkém zájmu veřejnosti a médií a druhý den si proto již odmítli žlutá trička obléknout. Nejvyšší správní soud shledal (odst. 95 rozhodnutí), „*že reklama může naplnit rozpor s dobrými mravy ve smyslu § 2 odst. 3 zákona o regulaci reklamy z důvodu diskriminace romského etnika a snížení lidské důstojnosti osob, které se reklamy účastnily*“.

V odst. 75 rozhodnutí Nejvyšší správní soud uvedl, že: „*snížování lidské důstojnosti uvádí § 2 odst. 3 zákona o regulaci reklamy jako jeden z důvodů, který může založit rozpor reklamy s dobrými mravy. V tomto případě se však nejedná o ‚jakékoli‘ snížení lidské důstojnosti (jako je tomu v případě diskriminace z důvodů rasy, pohlaví nebo národnosti), nýbrž pouze o snížení lidské důstojnosti dosahující takové intenzity, že je třeba jej považo-*

⁶³ Viz statistiky veřejného ochránce práv zveřejněné v ročních závěrečných zprávách na www.ochrance.cz. Dne 27. 2. 2015 ochránkyně vydala výsledky statistického dotazníkového výzkumu pod sp. zn. 46/2014/DIS. I. Reprezentativní dotazníkové šetření na vzorku 2 079 respondentů ukázalo, že diskriminací nebo obtěžování vůči své osobě pocítilo v průběhu uplynulých pěti let až 11 % dotázaných obyvatel České republiky starších 18 let. II. Lidé se nejvíce cítí diskriminováni při hledání placené práce nebo výkonu práce, a to zejména z důvodu vysokého věku a pohlaví. III. Drtivá většina respondentů, která měla osobní zkušenost s diskriminací, rezignovala a nikde si nestěžovala. Neoznamování diskriminace dosahuje v ČR téměř 90 % případů. IV. Hlavní bariérou oznámení diskriminace je nedůvěra obětí, že by příslušné instituce mohly případ vyřešit. Oběti diskriminace odrazuje nedostatek důkazů a informací, stud, nedůvěra ve vlastní schopnosti či strach z odvety. V. Soudci okresních a krajských soudů, inspektoři správních orgánů a zástupci neziskových organizací považují seniory, zaměstnance velkých soukromých firem, osoby s nízkým vzděláním a příslušníky různých menšin za osoby, které jsou nejvíce ohroženy neoznamováním diskriminace. VI. Od účinnosti antidiskriminačního zákona (tj. od 1. září 2009) bylo podáno v průměru šest žalob s námitkou diskriminace ročně. VII. Úspěšnost žalob potenciálních obětí diskriminace není zatím příliš vysoká. Z 22 žalob, ve kterých žalobce požadoval náhradu nemajetkové újmy v penězích, vyhověl soud pouze v jednom případě, a přiznal náhradu nemajetkové újmy ve výši 51 000 Kč. VIII. Šance, že bude domnělé oběti diskriminace přiznána náhrada nemajetkové újmy v penězích, je výrazně nižší, než že bude muset zaplatit náhradu nákladů řízení protistrany. IX. Na správní orgány se s námitkou diskriminace obrací lidé častěji než na soudy. Správní orgány zejména postihují takové diskriminační jednání, které je dobře podloženo písemnými důkazy či zjištěním při výkonu kontroly. Správním orgánům se však nedaří postihovat diskriminaci, o níž existuje jen omezené množství důkazů. Rovněž nízké pokuty nemají na diskriminující subjekty odstrašující účinek.

vat za rozporné s dobrými mravy.“ Dále pak soud věc odůvodňuje: „Právo na zachování lidské důstojnosti spadá mezi základní lidská práva, kterými nelze disponovat, jsou nezadatelná a nezcizitelná (čl. 1 Listiny). Ochrana lidské důstojnosti znamená ochranu před uváděním do stavu nedůstojného člověka (Hendrych, D. a kol. Právníký slovník, 3. vydání, Praha: C. H. Beck, 2009). Ke snižování lidské důstojnosti může docházet také použitím rasy nebo etnického původu jako kritéria k rozlišování.“ V odstavci 79 rozhodnutí soud odkázal na zahraniční judikaturu: „Obdobnou otázkou se zabýval německý Správní soud v Neustadtu ve věci ‚Zwergenwerfen‘ – házení trpaslíků (rozhodnutí ze dne 21. 5. 1992, sp. zn. 7 L 1271/92). Tato bizarní zábava spočívala v házení liliputů do dálky na různých párty, diskotékách apod., na které případné účastníky lákaly vylepené plakáty. Ačkoli akce probíhaly na dobrovolné bázi a liliputi byli za takové vystoupení finančně odměňováni, správní soud rozhodl o neudělení živnostenského oprávnění k této činnosti. Soud zde zdůraznil, že ‚pro slučitelnost či neslučitelnost ‚házení trpaslíky‘ s veřejnou morálkou přitom není rozhodné, že ji vystupující dělá dobrovolně či že ji nepokládá za ponižující. Lidská důstojnost je hodnotou, se kterou nelze volně disponovat, a jednotlivec se jí nemůže sám vzdát‘. Obdobný případ se stejným výsledkem byl řešen i Komisí pro lidská práva OSN [ve věci Manuel Wackenheim proti Francii, stížnost č. 854/1999, U. N. Doc. CCPR/C/75/D/854/1999 (2002)].“ A nakonec soud shrnuje, že: „Obdobně i v případech nyní posuzované reklamy je třeba dospět k závěru, že pro posouzení snížení lidské důstojnosti jako hodnoty, kterou je třeba chránit, není nutné prokazovat postoj zúčastněných dělníků k nošení žlutých triček. I případná dobrovolnost kopáčů tedy v posuzované věci nebude hrát roli. Práva na zachování lidské důstojnosti, jako nezadatelného a nezcizitelného práva, se totiž nelze vzdát.“

7.3 Možné výzvy?

Pikovo pojetí důstojnosti se nachází v rovině ducha, bytosti prapůvodu, archetypu původního Adama, a vyzývá k naplnění této vnitřní stezky.⁶⁴ Pikův celý koncept je metafyzický, přestože právě renesanční myšlení opustilo faktické zdůvodnění důstojnosti člověka jeho přirozeností a posouvá je dále například k racionalitě. Pico nahlíží zdůvodnění důstojnosti ve svobodné vůli. Určitou myšlenkovou parabolou lze vidět i u Arthura Schopenhauera.⁶⁵

Proto jestliže například R. Alexy a další užívají Pikova pojetí v rovině fyziky ve vztahu k osobnosti člověka, pak to není zcela přesné. Je to záměna faktů a metafyziky. Ale – co s tím? Je nějaká jiná možnost? Může to být individuální vnitřní obrat, pomocí něhož se člověk stane opravdu důstojným – a to je výzva. Jestliže M. Káčer⁶⁶ dospěl k závěru,

⁶⁴ Podobně o potřebě vnitřní stezky jako péče o duši ve filozofii viz: HLADKÝ, Vojtěch. *Změnit sám sebe. Duchovní cvičení Pierra Hadota, péče o sebe Michela Foucaulta a péče o duši Jana Patočky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.

⁶⁵ Určitou myšlenkovou parabolou lze vidět i u Arthura Schopenhauera, který píše, že: „Morální ctnosti, tedy spravedlnost a láska k lidem [...] vycházejí z toho, že vůle k životu prohlédne principium individuacionis a pozná se ve všech svých jevech [...] Ony morální ctnosti jsou však především prostředkem k dosažení sebepopření a tedy popření vůle k životu [...] Právě tato oběť činí počestnost tak důstojnou [...] Její podstata vlastně spočívá v tom, že spravedlivý člověk břemena a utrpení, která s sebou nese život, nesvaluje lstí či násilím na jiné [...] nýbrž sám nese to, co je mu přisouzeno; nese tedy plnou váhu zla lidského života.“ SCHOPENHAUER, Arthur: *Svět jako vůle a představa II*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 1998, s. 447.

že normu lze odůvodnit jen normou, nikoliv fakty či metafyzikou, pak z tohoto pohledu nebude otázka, v jaké rovině se Pikovo pojetí užívá, rozhodující.

Vnitřní obrat absolutně nelze vynutit ani u jednotlivce, natož nějak hromadně. Nakonec je správné řešení v proklamativních částech normativních právních aktů, jako jsou preambule a v podstatě také finální normy, které vymezují účel normy nebo právního institutu apod. Vnitřní obrat může být jemně podnícen vyjádřením hodnot v právu, mimo jiné jako jsou právě v preambuli Listiny základních práv a svobod uvedené „*obecně sdílené hodnoty lidství [...] připomínajíc si svůj díl odpovědnosti vůči budoucím generacím za osud veškerého života na Zemi*“.

ZÁVĚR

Renesanční italský filozof Giovanni Pico della Mirandola sepsal útlý spisek *Oratio de dignitate hominis* (*Řeč o důstojnosti člověka*) v návaznosti na obhajobu heretických tezí. Na tuto práci se v právním myšlení odkazuje, protože Pico zdůrazňuje svobodu člověka určovat sebe sama, což je charakteristickým rysem důstojnosti člověka. Analýzou Pikova *Oratio* lze dojít k závěru, že z hlediska lidské důstojnosti je rozhodující složkou vědomí člověka vůle.

Řeč o důstojnosti člověka je vyústěním Pikových výrazných a typických synkretických snah a Pico se snažil sjednotit západní filozofii Platónovu a Aristotelovu a západní křesťanství s arabskou mystikou a židovskou kabalou a je považován za předního hermetika. Jeho pojednání o důstojnosti člověka je spíše ódou na lidství a ukazatelem stezky do mysterijních zasvěcení. Pikovo východisko je (hereticky) metafyzické a kosmologické.

V *Oratio* hovoří o člověku jako stvořené bytosti, o archetypu Adama. Člověk je bez pevně určené podoby a teprve se utváří. Lidská vůle činí pojetí člověka dynamické (jsme tím, co chceme a po čem toužíme). Lidská důstojnost není předem určena a podmíněna pouhým lidským bytím. Důstojnost je následkem volby a činnosti (sebeutváření) člověka. Přesto spočívá také právě ve volbě samé, ve svobodě volby. Ale ve volbě je jako příslib, který je pak nezbytné realizovat jednáním jednotlivce. Důstojnost člověka u Pika má tedy minimálně tyto dva aspekty (jako potence a jako cíl). V interpretaci Pika podle Kristellera má člověk usilovat o vyšší, nikoliv nízké.

Do jaké míry lze využít Pikův metafyzický koncept pro právo je sporné. Užití metafyzického konceptu v rovině fyziky bez dalšího nepovažuji za správné a důsledné. Často se tak děje, včetně pojednání Roberta Alexyho. V podstatě se jedná o záměnu faktů a metafyziky.

Pico vyzývá k vnitřní stezce člověka, nabytí člověčenství, a teprve uskutečněný vnitřní obrat jednotlivce může působit ve vnějších vztazích jako přirozený a nutný důsledek této stezky (jako kategorický příkaz svědomí). Avšak vnější vztahy je současně nutné regulovat, a to podle té nejvyšší maximy, tedy garantovat ochranu lidské důstojnosti u všech lidí. Proto je Pikova *Oratio de dignitate hominis* dobrou inspirací rovněž pro právo.

⁶⁶ KÁČER, Marek. O úloze metafyziky při odůvodňování lidských práv. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2016, roč. XXIV, č. 3, s. 349 a 350.

Pico's Concept of Human Dignity – Inspiration for Law

Olga Rosenkranzová

Abstract: Italian Renaissance philosopher Giovanni Pico della Mirandola, wrote “Oratio de dignitate hominis” as a follow-up to defend his heretical thesis. The current legal thinking refers to his work, because Pico emphasizes freedom to self-determination, which is the hallmark of human dignity. Pico's starting point is (heretical) metaphysical and cosmological, and that is why it is questionable to what extent Pico's concept is useful for the law. Man has no fixed form which he gains in the process. Human dignity is not pre-determined and conditioned by a mere human being, it is only the result of choice and of the activity (of self-creating) which is the goal of life. Nevertheless the dignity by Pico also consists precisely in the choice itself, in the freedom of choice as a potency and as a challenge to humanness.

Key words: human dignity, freedom, equality, metaphysics in law, princip of proporcionality